Les cooperatives i la responsabilitat social de les empreses en un moment de canvi

Xavier López* | xlopez@grupclade.com

VISTA PRÈVIA

Els valors i la identitat del cooperativisme han anat prenent forma des que a principis de segle XIX Robert Owen (1771-1858) i Charles Fourier (1772-1837) comencen a cercar alternatives al sistema capitalista per les grans desigualtats socials que se'n deriven. Així neix una proposta que la historiografia ha emmarcat en el camp del socialisme utòpic, però que paradoxalment, a dia d'avui s'erigeix com alternativa real a un sistema productiu en crisi.

Un moment de canvi que genera interrogants

L'època postindustrial ha donat pas a l'era de les finances, al capitalisme no industrial. Aquest ha estat l'element facilitador de les bombolles financeres, de la creació de tota mena de productes a partir de probabilitats i expectatives cada cop més quimèriques. El *gap* amb l'economia real s'ha anat incrementant fins a fer esclatar la bombolla. Els avenços aparents en molts àmbits s'han esvaït i han deixat pas a gravíssims efectes col·laterals, que uns i altres estem patint.

Per tal d'afrontar el futur amb el màxim de garanties cal rellegir el món, repensar la realitat, trencar els estereotips i les idees rebudes. Cal qüestionar les bases del comportament individual, social, econòmic, polític… Els principis d'actuació en un món globalitzat que ha compromès el nostre nivell de vida i amenaça d'esgotar les fonts millenàries de riquesa.

* Director General de Clade Grup Empresarial Cooperatiu

Un dels cicles econòmics més pròspers de la història ha propiciat que els principals agents econòmics, socials i polítics hagin prescindit de tota referència a la persona i al bé comú

Aquest posar-ho tot cap per avall implica necessàriament que les coses no tornin a ser com abans. La crisi s'ha forjat al voltant de les grans institucions financeres, s'ha declarat entre les empreses més engolades, en una borratxera de cobdícia deslligada de qualsevol control. Un dels cicles econòmics més pròspers i llargs de la història de la humanitat ha propiciat que els principals agents econòmics, socials i polítics del món hagin prescindit de tota referència a la persona i al bé comú.

Si alguna cosa també és segura en la conjuntura actual, és que l'empresa cooperativa no ha participat d'aquesta bogeria col·lectiva. Ben al contrari. Els principis cooperatius són diametralment oposats al *modus operandi* de certa classe empresarial que s'ha situat –funestament– a l'última moda.

Cal tornar a dir el més elemental? Sembla que sí: a la base de tota activitat humana hi ha la persona. I el que precisament posa en valor l'empresa cooperativa és la persona. Un model d'empresa on l'activitat econòmica està basada en els homes i les dones, i no en el capital. El capital, absolutament imprescindible, té un caràcter instrumental. Els homes i les dones aporten el seu coneixement aplicat, vertader generador de valor; la persona participa en la propietat, la gestió i els resultats de l'empresa; se sent responsable, ja que ella i ningú més que ella és qui durà endavant el negoci. «La» persona, no «una» persona.

Emergeixen forces interrogants i també la necessitat de cercar un model nou de creixement i de benestar. Un model basat en els homes i les dones, on aquests esdevinguin els autèntics protagonistes de l'activitat econòmica i empresarial. Aquest model ja està inventat: la cooperativa. Una figura que sovint ha estat arraconada i víctima d'estereotips, però que en el panorama econòmic actual, cobra carta de naturalesa. Altres formes societàries, que tradicionalment s'engloben en l'economia social –societats autònomes laborals, mutualitats, associacions, fundacions...– també responen a aquest arquetip.

Ara bé, afirmar que les societats mercantils pures, orientades al guany, són estranyes a qualsevol plantejament social, suposa caure en un maniqueisme simplista. Sovint el tarannà de l'emprenedor pesa més que la forma jurídica adoptada per l'empresa. No obstant, això no treu que el model cooperatiu, estès arreu del món i present en tota mena d'activitats econòmiques, sigui un referent de manera de fer empresa que respon a uns principis i valors ben arrelats.

Les cooperatives i el moviment cooperatiu

Les dades ens donen la mesura de la importància que ha adquirit el moviment cooperatiu en poc més d'un segle i mig d'existència:[1]

1 El 1842 es funda la primera societat cooperativa dels Països Catalans i de l'Estat espanyol, la Companyia Fabril de Teixidors i Cotó de Barcelona, una cooperativa de treball que alhora actua de mútua davant situacions com l'atur, la malaltia i la invalidesa. Veure: **GARCIA**, J., **VIA**, J., **XIRINACS**, LL. M., *La Dimensió Cooperativa*. Icaria. Barcelona, 2001.

Els principis cooperatius són diametralment oposats al *modus operandi* de certa classe empresarial que ha participat de la bogeria col·lectiva

– A tot el món, 800 milions de persones són socis d'alguna cooperativa.

– Les cooperatives proporcionen 100 milions de llocs de treball a tot el món, un 20% més que les empreses multinacionals.

– El 2008, a l'Estat espanyol hi ha 24.779 societats cooperatives, 4.055 de les quals a Catalunya. Aquestes entitats donen feina a 311.922 persones a nivell estatal i a 42.000 al Principat.

– Les cooperatives aporten el 6% del PIB de l'economia catalana.

– Hi ha empreses cooperatives a tots els sectors de l'economia catalana: construcció (21%), indústria (20%), comerç i hostaleria (20%), educació i atenció a les persones (15%), serveis empresarials (15%), agricultura (3%) i transport (1%).

– Pel que fa a presència al territori, el 73% de les cooperatives de treball –gairebé el 80% del total a Catalunya– s'ubiquen a la província de Barcelona, el 12% a Tarragona, el 9% a Lleida i el 5% a Girona.

Però, què és una cooperativa? Una cooperativa és una associació autònoma de persones que s'han agrupat voluntàriament per satisfer les necessitats i aspiracions econòmiques, socials i culturals comunes, mitjançant una empresa de propietat conjunta i de gestió democràtica. Així s'expressa l'Aliança Cooperativa Internacional (ACI), una associació independent i no governamental que agrupa, representa i assisteix les cooperatives de tot el món. Fundada a Londres el 1895, l'ACI compta 223 membres de 85 països, i és present en tots els sectors de l'economia.

El 1995 l'ACI afirma que «les cooperatives estan basades en els valors de l'autoajuda, l'autoresponsabilitat, la democràcia, la igualtat, l'equitat i la solidaritat» i afegeix que «els socis cooperatius fan seus els valors ètics de l'honestedat, la transparència, la responsabilitat i la vocació socials». Valors que no són atribut exclusiu del cooperativisme, ja que hi ha empreses de capital que els comparteixen. Però no hi ha cooperativa vertadera sense aquests valors.

Els principis cooperatius, també definits per l'ACI, constitueixen les línies directrius que permeten a les cooperatives posar en pràctica els seus valors:

– Adhesió voluntària i oberta a tots
– Poder democràtic exercit pels socis
– Participació econòmica dels socis
– Autonomia i independència
– Educació, formació i informació
– Cooperació entre les cooperatives
– Compromís amb la comunitat

Cal tornar a dir el més elemental? Sembla que sí: a la base de tota activitat humana hi ha la persona. I el que precisament posa en valor l'empresa cooperativa és la persona

D'aquesta manera, les cooperatives són organitzacions fonamentades en la lliure voluntat i obertes a totes les persones aptes a utilitzar els seus serveis i decidides a prendre la seva responsabilitat com a socis, sigui quin sigui el seu sexe, origen social, raça, filiació política o religió. La seva organització és democràtica, és a dir, que estan dirigides pels seus socis, els quals participen activament en l'establiment de les polítiques i en la presa de decisions. Els homes i les dones escollits com a representants dels socis són responsables davant d'aquests, i fins i tot, a les cooperatives de primer nivell, tots els socis tenen dret a vot en virtut de la norma «cada soci un vot».

D'altra banda, els socis contribueixen equitativament en el capital de les seves cooperatives i en tenen el control. Almenys una part d'aquest capital normalment és la propietat col·lectiva de la cooperativa. Habitualment, els socis reben una remuneració limitada del capital subscrit com a condició de la seva adhesió. Així mateix, destinen els excedents a tot o part dels següents objectius: el desenvolupament de la seva cooperativa –eventualment, dotant-la amb reserves irrepartibles–; les bestretes als socis en proporció de les seves transaccions amb la cooperativa; i el sosteniment d'altres activitats aprovades pels socis.

Les cooperatives són organitzacions autònomes d'ajuda mútua, gestionades, com dèiem, pels propis socis. La celebració d'acords amb altres organitzacions, inclosos governs, o la cerca de fons a través de contactes externs, cal fer-los en condicions que respectin el poder democràtic dels membres i el manteniment de la independència de la seva cooperativa.

Tanmateix, ofereixen educació i formació als socis, als òrgans de govern elegits, als administradors i als empleats, per tal de poder contribuir efectivament al desenvolupament de la pròpia cooperativa.

De la mateixa manera, per tal de donar un millor servei als seus socis i reforçar el moviment cooperatiu, les cooperatives operen conjuntament en el si de les estructures locals, nacionals, regionals i internacionals. Alhora, informen l'opinió pública, especialment als joves i als líders d'opinió, sobre la naturalesa i els avantatges de la cooperació, emfatitzant el seu compromís amb la comunitat contribuint al desenvolupament durable de la societat que els envolta i el seu arrelament en el territori.

Tots aquests principis i valors estan empeltats en la realitat, en el dia a dia de les empreses. Per exemple, el valor de la solidaritat, tan característic de les cooperatives, significa que una cooperativa és més que una associació de socis, és una col·lectivitat. És a dir, l'interès general sempre és present, fins i tot l'interès de les persones no sòcies vinculades amb la cooperativa: clients, proveïdors, institucions, veïns… I és que com comentàvem, estem parlant d'una empresa arrelada al territori, preocupada pel seu desenvolupament i pel seu entorn.

Segurament, qui millor sintetitza els valors de les cooperatives és la pròpia ACI, quan afirma que: «Les coo-

Una cooperativa és una associació de persones que s'han agrupat voluntàriament per satisfer les necessitats i aspiracions econòmiques, socials i culturals comunes

peratives creen i mantenen llocs de treball que aporten ingressos; produeixen i subministren productes i serveis saludables i de qualitat als seus membres, així com a la comunitat on operen. Posant en pràctica els principis i valors cooperatius, promouen solidaritat i tolerància. Com a escoles de democràcia que són, defensen els drets de cada persona, home o dona. La seva consciència social fa que les cooperatives reaccionin davant les necessitats dels seus membres (...). Mitjançant gran varietat d'activitats, les cooperatives són arreu un important actor econòmic i social, ja que no només fan realitat el seu desenvolupament personal, sinó que contribueixen al benestar de poblacions i països sencers» (Aliança Cooperativa Internacional).

La responsabilitat social de les empreses

Els valors i la responsabilitat social no poden ser un mer maquillatge fruit del màrqueting social. Han d'arrelar-se en el *core business* de l'empresa. Això requereix un canvi més enllà del fet cultural. En molts casos cal una refundació de l'empresa. No s'apel·la a un canvi camaleònic, sinó a una regeneració de baix a dalt, partint de tots els membres de l'organització.

És un camí que, en bona part, ja han recorregut les empreses de l'economia social en general i les cooperatives en particular. L'economia social és una part fonamental de la societat civil organitzada que pren posicions i dóna la seva opinió als poders públics, els quals elaboren, desenvolupen i sancionen les polítiques que afecten la vida dels ciutadans. És a dir, que l'economia social contribueix de manera significativa a la construcció d'una societat plural, més participativa, democràtica i solidària. En aquest sentit ho defineix la Global Reporting Initiative (GRI), institució independent que avalua el desenvolupament econòmic, social i mediambiental sostenible de les empreses, quan afirma que «com que els objectius bàsics de l'economia social són socials, comunitaris i ètics, el sector té un vincle natural amb els principis de la sostenibilitat. (...) Els principis bàsics de l'economia social, és a dir, el control democràtic per part dels socis, la responsabilitat, la igualtat, la responsabilitat social, la solidaritat i la transparència són inherents a la lluita per una economia i un futur més sostenibles.»[2]

D'aquesta manera, la Confederació de Cooperatives de Catalunya, juntament amb l'Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives (IPFC), l'Ajuntament de Barcelona, l'Institut Català de les Dones (ICD), la Confederación Empresarial Española de la Economía Social (CEPES) i les sis federacions de cooperatives de Catalunya, han posat en marxa un programa d'implantació de

2 **DD.AA**, *Ciclo preparatorio para la elaboración de memorias de sostenibilidad GRI. Manual para organizaciones pequeñas y medianas. Edición especial para la Economía Social*. Global Reporting Initiative. Amsterdam, 2007.

Les cooperatives estan basades en els valors de l'autoajuda, l'autoresponsabilitat, la democràcia, la igualtat, l'equitat i la solidaritat

la Responsabilitat Social Empresarial (RSE) en el món cooperatiu, que sota el títol RSE.COOP, pretén afavorir el desenvolupament sostenible d'aquesta fórmula empresarial i millorar la seva competitivitat en els mercats. I és que el moviment cooperatiu sempre ha estat concebut com un mitjà de transformació social. Així, el programa RSE.COOP és una oportunitat única per al cooperativisme d'erigir-se com a model econòmic de referència en la incorporació de la RSE, esdevenint una iniciativa capdavantera que definirà un marc comú de referència en l'àmbit de la responsabilitat social. Posteriorment pot ser transferit a tot el sector i a qualsevol tipus d'organització empresarial.

No falten dades que demostren que es tracta d'un model molt avançat i adaptat als nostres temps. Un dels trets fonamentals de la responsabilitat social del cooperativisme de treball al 2008 i que es repeteix al llarg de la història del cooperativisme, és que la major part de les persones que treballen en aquestes empreses són sòcies de les mateixes, i el 20% restant té un treball de durada indefinida. També és simptomàtic el que fa referència al treball de les dones. Segons els estudis del Ministeri de Treball i Immigració, en el cas de les cooperatives de treball, les sòcies, i per tant propietàries, representen un 73,7% de les dones que treballen en l'empresa. D'altra banda, el percentatge de dones en els llocs de direcció de les cooperatives és del 39,4%, molt superior al de la resta de tipus d'empresa. Un altre de les dades rellevants de l'últim any és el creixent interès del col·lectiu immigrant en aquesta fórmula empresarial. De la mateixa manera que en el 2007, durant el 2008 el 10% de les persones que creen cooperatives provenien d'altres països.

Fruit de tot això, moltes empreses convencionals o mercantils s'estan emmirallant en el model cooperatiu cercant una nova legitimitat als seus negocis, un fonament més antropològic de la seva activitat. Ja estan lluny les declaracions del Nobel d'economia Milton Friedman (1912-2006), quan defensa el paper purament econòmic de l'empresa i assenyala que «l'única responsabilitat social d'una empresa és incrementar els seus beneficis», essent la legalitat vigent l'únic límit.[3]

La crisi actual està legitimant el model cooperatiu. Una forma d'empresa totalment allunyada de les pràctiques que ens han precipitat cap les dificultats actuals i que, al contrari, postula treballar amb sentit comú pel bé comú. És un model que troba tota la seva legitimitat en la materialització de la Responsabilitat Social Corporativa que, a més a més, està demostrant que també és útil per tirar endavant el negoci i per superar les dificultats en moments com l'actual. Un fet que enllaça amb les recents reflexions de l'advocat Antonio Garrigues Walker i del professor de l'IESE Francisco Trullenque en l'article *Responsa-*

3 **FRIEDMAN**, M., «The Social Responsability of Business Is to Increase Its Profits» a **HOFFMAN**, W. M. i **MOORE** J. M., *Business Ethics*. McGraw-Hill. Nova York, 1990. Pàgines 153-157.

L'economia social contribueix de manera significativa a la construcció d'una societat plural, més participativa, democràtica i solidària

TAULA 1. EVOLUCIÓ DE LES COOPERATIVES A L'ESTAT ESPANYOL (2007-2008)

	2007		2008	
	Societats	**Treballadors/es**	**Societats**	**Treballadors/es**
Cooperatives a l'Estat espanyol	25.714	317.542	24.779	311.922

Font: Elaboració pròpia

bilidad social corporativa: ¿papel mojado o necesidad estratégica?: «Tot ens porta a un nou entorn en els països desenvolupats on la demanda, els inversors i la societat en general estan demanant i exigint a les empreses alguna cosa més que bons resultats econòmics.»[4]

Les cooperatives front a la crisi

Segons les dades proporcionades pel Ministeri de Treball i Immigració, de desembre de 2007 a desembre de 2008, l'ocupació en les cooperatives espanyoles baixa en uns 5.000 efectius, entorn de l'1,8% el 2008, és a dir, una mica més d'un punt percentual per sota de la reducció experimentada pel total de l'economia. Malgrat ser dolenta, la dada apunta que l'ocupació a les cooperatives resisteix millor que a la resta de l'economia. Cal remarcar que en el mateix període de temps el nombre de cooperatives es redueix gairebé un 4%. Però l'evolució més interessant l'obtenim comparant el tercer i el quart trimestre de 2008, que mostra un augment de l'ocupació del 6,7%, gairebé 20.000 persones en xifres absolutes. De tot plegat, en podem extreure que mentre l'economia espanyola segueix una línia clarament negativa, les cooperatives perden relativament menys ocupació o fins i tot en guanyen –veure taula 1.

L'avantatge general de les cooperatives rau en el fet de ser socis. Com dèiem, les cooperatives són propietat únicament dels socis, ells sols la controlen. Existeixen per aportar beneficis als seus socis, no enriquiment, la qual

4 **GARRIGUES WALKER**, A. i **TRULLENQUE**, F., «Responsabilidad social corporativa: ¿papel mojado o necesidad estratégica?» *Harvard Deusto Business* Review. Gener 2008.

Moltes empreses convencionals s'estan emmirallant en el model cooperatiu cercant una nova legitimitat als seus negocis, un fonament més antropològic de la seva activitat

cosa té un impacte en les decisions de negoci. Quan els objectius de negoci estan alineats amb els dels socis, que a la vegada són inversors i consumidors de la cooperativa, el resultat es mesura en termes de lleialtat, compromís, coneixement compartit i participació, tot suportat per importants incentius econòmics. Aquest és el tipus de valors que voldria tenir qualsevol organització. Però els negocis que pertanyen als inversors difícilment poden fer aparèixer més que un simulacre d'aquells valors a través de la idea de pertinença.

Lògicament, els avantatges es poden traduir en desavantatges quan els objectius del negoci no estan alineats amb els dels socis: apatia, cinisme, pèrdua d'interès per part dels socis, baixa participació... Aleshores, els gestors persegueixen el propi interès i es reforcen les tendències oligàrquiques en els òrgans de govern.

Les cooperatives de consumidors, que són proveïdores de productes de consum al millor preu i amb una bona garantia de qualitat, estan ben situades per seguir tenint ingressos. Les cooperatives de productors –per exemple agrícoles– ajuden els empresaris petits a mantenir-se en el mercat. Les cooperatives de treballadors aporten ingressos a aquests, però també són el camí per controlar i millorar les condicions de treball.

No obstant, pot succeir que les cooperatives no puguin produir aquests avantatges donades les condicions molt adverses del mercat o la forta competència. Tinguem en compte que moltes altres empreses fan la mateixa feina que ells, però amb uns altres avantatges i desavantatges. Per exemple, si una cooperativa està mal gestionada o té seriosos problemes en el seu pla estratègic, la recessió la pot fer anar en orris. És a dir, que el model cooperatiu procura avantatges comparatius respecte d'altres empreses, però no constitueix en si mateix una fórmula màgica d'èxit.

Un informe que acaba de publicar l'Organització Internacional del Treball (OIT) i que porta un títol suggeridor, *Resistència del model de negoci cooperatiu en temps de crisi*,[5] posa exemples extrets del sector financer. «És interessant veure amb quina força estan avançant bancs i entitats d'estalvi i de crèdit cooperatius durant la crisi bancària actual i la poca ajuda que han necessitat per part dels governs. La qual cosa contrasta amb els seus competidors, que es troben en mans dels inversors i han hagut de ser rescatats sovint amb abundoses ajudes.» Per exemple, si les cooperatives volen afrontar inversions, poden utilitzar el capital dels seus socis en lloc d'endeutar-se amb els bancs.

Les cooperatives del sector financer poden ajudar a reduir l'impacte de la crisi bancària. No només mantenint el negoci sense necessitat d'ajuda pública, sinó demostrant l'existència d'un sector menys propens al risc i que es concentra en les necessitats dels seus socis consumi-

5 **BIRCHALL**, J. i **KETILSON**, L.H., *Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis*. Organització Internacional del Treball. Ginebra, 2009.

La cooperativa fa compatible la dimensió social amb l'eficiència empresarial: persegueix generar beneficis, es basa en les persones, crea treball i riquesa i resta arrelada al territori

dors. Alhora, també estan demostrant que existeix una alternativa a l'intervencionisme públic en el sector bancari.

Segons l'OIT, hi ha prou evidències que les cooperatives de tots els sectors d'activitat sobreviuen millor que els seus competidors. La proporció de cooperatives novament creades que perduren és més alta i la seva longevitat és remarcable. Les de treball poden crear mà d'obra més fàcilment i tenen major flexibilitat laboral per afrontar la crisi; les de consum poden abaixar preus en els productes essencials i les de productors poden ajudar els seus socis a ser més productius.

Segons dades de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya, mentre que al 2008 l'atur al nostre país arriba al 17%, la pèrdua de llocs de treball a les cooperatives és només d'un 1,8%. D'altra banda, un 52,2% de les cooperatives segueixen en funcionament cinc anys després de la seva creació, mentre que un 50% de les societats mercantils desapareix dos anys després del seu naixement.

El mateix es manifesta a nivell de l'Estat espanyol segons càlculs de la Confederación Española de Cooperativas de Trabajo Asociado (COCETA). Malgrat les dades negatives, les xifres de les cooperatives de treball són millors que les de les empreses mercantils, que acusen la pèrdua d'empreses en un 7%. A més, la taxa d'ocupats en les cooperatives de treball associat ha augmentat en un 0,12%, respecte del total d'ocupats a Espanya. «Aquesta crisi ens està afectant a les cooperatives igual que a la resta de les empreses, és una crisi financera», explica el president de COCETA Juan Antonio Pedreño. «El que passa és que s'està demostrant que també és una crisi de valors, i en això les cooperatives portem cert avantatge, perquè el nostre model respon a uns principis que ja estan íntimament vinculats a la nostra forma de ser i de fer empresa».

En definitiva, la cooperativa fa compatible la dimensió social amb l'eficiència empresarial, que persegueix la generació de beneficis en termes de viabilitat econòmica, que basa la seva gestió en les persones, crea treball i riquesa i resta arrelada al territori. Aquest és el nostre propòsit quan creem, fa gairebé cinc anys, el grup Clade, primer grup cooperatiu català: ser un referent d'empresa basada en les persones que opera amb eficiència, amb criteris d'innovació permanent i sostenibilitat. |

+ INFO

Fonts

BIRCHALL, J. i KETILSON, L.H., *Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis*. Organització Internacional del Treball. Ginebra, 2009.

Articles

GARRIGUES WALKER, A. i TRULLENQUE, F., «Responsabilidad social corporativa: ¿papel mojado o necesidad estratégica?», *Harvard Deusto Business Review*. Gener 2008.

Llibres

DD.AA, *Ciclo preparatorio para la elaboración de memorias de sostenibilidad GRI. Manual para organizaciones pequeñas y medianas. Edición especial para la Economia Social*. Global Reporting Initiative. Amsterdam, 2007.

FRIEDMAN, M., «The Social Responsability of Business Is to Increase Its Profits» a HOFFMAN, W. M. i MOORE J. M., *Business Ethics*. McGraw-Hill. Nova York, 1990.

GARCIA, J., VIA, J., XIRINACS, LL. M., *La Dimensió Cooperativa*. Icaria. Barcelona, 2001.

Enllaços

- Associació Cooperativa Internacional
  www.ica.coop
- Clade Grup Empresarial Cooperatiu
  www.grupclade.com
- Confederació Espanyola de Cooperatives de Treball Associat
  www.coceta.coop
- Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya
  www.cooperativestreball.coop
- Global Reporting Initiative
  www.globalreporting.org
- Organització Internacional de las Cooperatives de Producció Industrial, Artesanal i de Serveis
  www.cicopa.coop